

О. Чернов,

аспірант кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА ТРУПА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ВЧИНЕНИХ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОНАННЯМ НИМИ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Постановка проблеми. З давніх часів злочинність та насильство супроводжували розвиток суспільства. Із плином часу людського існування вищезазначені поняття постійно доповнювалися різноманітними характеристиками і усіяло трансформувалися, набуваючи при цьому нових значень та пояснень. Сьогодні Україна вийшла на шлях побудови громадянського суспільства, обравши шлях до економічного та соціального процвітання і таке негативне явище як насильницька злочинність викликає велике занепокоєння в суспільстві, оскільки таке явище серед своїх ознак, має ключову ознаку – динамічність. Варто зазначити, що загострення цієї проблеми нерозривно пов'язане з діяльністю особи, її поведінкою. І тому багато вчених висловлюються з приводу того, що запобігання насильницьким злочинам проти життя і здоров'я особи повинно бути одним із основних пріоритетів діяльності правоохоронних органів.

Проте, ще гостріше дане питання постає в умовах сьогодення, коли стається так, що ті, хто повинен запобігати насильницькій злочинності самі стають жертвами такої. І в такому випадку все теоретично розбудоване підґрунтя починає руйнуватися, як картковий будинок, оскільки чіткої

розробленої методики розслідування з метою попередження і запобігання в майбутньому таких злочинів на сьогоднішній день відсутня. Реалії неодноразово вказують на нагальність потреби оптимізації механізмів розслідування насильницьких злочинів проти працівників правоохоронних органів.

Як вбачається із наявної слідчої практики, вбивства працівника правоохоронного органу є тією категорією злочинів, які можуть викликати певні труднощі на початковому етапі розслідування, оскільки слідчому, що потрапляє на місце вчинення злочину необхідно скласти певну розумову модель скоєного, тобто за допомогою власної уяви провести реконструкцію вчиненого злочину, на підставі чого в подальшому будуть вибудовуватися слідчі версії та подальший план розслідування вбивства. Проблематика розслідування вказаної категорії злочинів обумовлена тим, що на сьогодні існує незліченна кількість різноманітних ситуацій, способів скоєння та приховування слідів таких злочинів, що залежить тільки від винахідливості злочинця та характеристики обстановки, місця, часу та інших факторів, що можуть посприяти злочинцю при вчиненні ним злочину.

Ключовим для вдалого відтворення подій вчиненого та побудови слідчих

версій є здійснення тактично вірного огляду місця події, що є найважливішою початковою та невідкладною слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні вбивства працівника правоохоронного органу під час виконання ним службового обов'язку. Враховуючи достатньо специфічну категорію злочину, що розглядається, від своєчасного та об'єктивного огляду місця події, а також від правильного та вмілого використання в подальшому його результатів багато в чому залежить досягнення кінцевої мети розслідування, а саме затримання та засудження винного, який вчинив дане злочинне діяння.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Певна увага в криміналістиці питанням особливостей огляду місця події та трупа при розслідуванні вбивств приділяється починаючи з розробок Г. Гроса та М.П. Макаренка.

Теоретичні й практичні питання тактичних особливостей проведення огляду місця події та трупа у кримінальному провадженні розглядались у наукових працях таких вчених як: О.Ю. Булулукова, І.В. Борисенка, С.Ф. Здоровка, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, М.В. Костенка, О.С. Саїнчина, В.В. Семеновога, А.В. Старушкевича, В.В. Тіщенко тощо. Водночас, у працях вищезазначених вчених питанню стосовно саме методики та тактичних особливостей розслідування умисних вбивств працівників правоохоронного органу вчинених у зв'язку із виконанням службових обов'язків не приділено достатньої уваги, що обумовлює актуальність науково-теоретичного та прагматичного дослідження проблеми.

Метою цієї статті є визначення тактичних особливостей проведення огляду місця події та трупа при розслідуванні умисних вбивств працівників правоохоронних органів, вчинених у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків.

Виклад основного матеріалу.

Огляд місця події, як правило відносять до найголовніших початкових слідчих (розшукових) дій, метою якої є безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події, місцевості, приміщень для виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину та інших речових доказів, а також задля з'ясування обстановки та інших обставин, що можуть мати значення для розслідування злочину. Сприйняття слідчим обстановки місця події та здійснення подальшого аналізу вчиненого та певних об'єктів місця події є одним із найважливіших етапів при здійсненні розслідування. Дані та факти, здобуті в результаті здійснення первинного аналізу обстановки місця події, як певна ступінь пізнання слідчого дозволятимуть в подальшому сформулювати слідчим повну інформацію про вчинений злочин, простежити його виникнення та розвиток. Відомий вчений-криміналіст В.П. Колмаков характеризує процес аналізу обстановки місця події, зазначає, що слідчий заздалегідь повинен бути готовим з'ясувати особливі ознаки та властивості предметів та слідів, що вказують на: 1) на час появи їх на місці; 2) зв'язок об'єктів із місцем вчинення злочину; 3) структуру предметів та слідів для вивчення їх групової приналежності; 4) ідентифікаційні якості слідів; 5) можливість виникнення слідів від одного або декількох учасників події; 6) зв'язок слідів між собою та подією, що розслідується, механізм їх утворення, причини відсутності певних слідів [1].

Особливості огляду місця події у справах цієї категорії впливають із специфіки характеру вбивства, тобто чи було вбивство працівника правоохоронного органу вчинене із застосуванням вогнепальної зброї, шляхом удавлення зашморгом або задушення, шляхом отруєння тощо. Варто зазначити, що слідчо-оперативні заходи при розслідуванні даної категорії справ повинні проводитися невідкладно та

як найбільш можливо повно, оскільки в багатьох випадках зволікання може призвести до втрати слідів залишених злочинцем (зокрема внаслідок несприятливих погодних умов: злива, заметіль тощо), і взагалі будь-яка втрата часу допомагає злочинцю зникнути та повести слідство хибним шляхом. Так, наприклад вбивство працівника правоохоронного органу може бути вчинено під час здійснення операції по затриманню останнім злочинця. В такому разі слідству може бути задалегідь відома особа злочинця, або круг осіб, що могли вчинити злочин звужуватиметься, оскільки як показує слідча практика такі особи зазвичай пов'язані (наприклад, у разі, якщо вбивство було скоєно співучасником, або особою, що допомагала злочинцю уникнути затримання). Зволікання із часом після встановлення факту вчинення такого злочину можуть ускладнити слідчі заходи по затриманню злочинця «по гарячим слідам». Для якнайшвидшого розслідування та розкриття вбивства, після прибуття на місце події слідчий повинен встановити особу злочинця, співучасників та свідків вчинення злочину, встановити мотиви, обстановку, час, місце, спосіб вчинення злочину, та важливо – знаряддя вбивства, за виявленими на місці вчинення злочину слідами його застосування.

У випадках вчинення злочину працівника правоохоронного органу із застосуванням вогнепальної зброї, загальним завданням слідчого буде виявлення та вилучення зброї, набоїв, куль, гільз, слідів пострілу (в тому числі фіксування штанц-марки на трупі, у випадку здійснення пострілу в упор) а також іноді сліди крові, сліди опору (боротьби) і, що особливо важливо, мікрослідів й сліди нашарування. Аналіз таких слідів дозволить дійти висновку про вид зброї, з якої було зроблено постріл; поряд із цим, при дослідженні мікрослідів (крупинок, ниток) можна встановити групову належність тканини одягу

злочинця. Також слідчим повинна бути проведена детальна фіксація місця розташування виявлених слідів та предметів, характерні особливості обстановки місця події, що можуть бути пов'язані зі застосуванням зброї. Важливим також залишається питання щодо наявності у працівника правоохоронного органу власної табельної зброї, оскільки розглядається питання розслідування вбивства останнього саме під час виконання ним службових обов'язків. Тобто слідчий повинен з'ясувати чи була у потерпілого при собі зброя, та чи залишилася вона після вбивства останнього на місці вчинення злочину. Так, наприклад, злочинцем така зброя може бути викрадена і застосована в майбутньому для вчинення інших злочинів, або наряду із зазначеним, можлива ситуація, коли працівник правоохоронного органу може бути вбитий злочинцем із власної вогнепальної зброї.

Розглядаючи випадки вбивств працівників правоохоронних органів за наявних ознак отруєння, на місці події необхідно вилучити посуд, емності, пакети із залишками харчів, лікарські препарати (порошки, пляшки з ліками), також необхідно відібрати виділення потерпілого для подальшого проведення експертизи. При удавленні зашморгом або підвищенні особливу увагу слід зосередити на матеріалі зашморгу, його формі, способі в'язання, бо це часто пов'язано з фаховими навичками особи, яка вчинила злочин, і вказує на певне коло осіб, які можуть бути причетними до події.

Досить поширеною є ситуація, коли слідчий під час потрапляння на місце вчинення злочину стикається із проблемою встановлення обставин, внаслідок яких склалася наявна обстановка на місці події. Тому, в ході здійснення огляду обстановки місця події, слідчому не варто обмежуватися лише механічним збиранням усіляких різноманітних об'єктів матеріального

світу, які на думку слідчого можуть мати значення для подальшого розкриття злочину, не враховуючи значення того чи іншого сліду або предмету для справи. Як вже зазначалося вище, робота слідчого на місці події спрямована не лише на виявлення слідів і речових доказів, а й на відтворення ним у власній свідомості перебігу подій, що відбулась. Складання такої розумової моделі слідчим зазвичай направляє його на роботу у вірному напрямку. Як показує слідча практика, зведення огляду місця події до простого збирання усіляких об'єктів та предметів, що на думку слідчого можуть мати значення для слідства та невідбіркоче суцільне фіксування слідів аж ніяким чином не допомагає розслідуванню, а навпаки ще більше направляє його хибним шляхом. Варто зазначити, що 70% зібраних на місці злочину «важливих та вірних» на думку слідчого доказів (об'єктів та зафіксованих слідів) не мають ніякого значення для слідства, оскільки не містять значимих слідів, або у гіршому випадку не мають ніякого зв'язку із вчиненим злочином.

Також варто зазначити, що при здійсненні огляду місця події у справі про вбивство працівника правоохоронного органу, обов'язковою є участь судово-медичного експерта, а за відсутності такого інший лікар. Відповідні положення закріплені в чинному законодавстві України, а саме ст. 238 Кримінального процесуального кодексу України встановлено, що огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з дотриманням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи [2].

Зважаючи на специфіку розслідування даної категорії справ про вбивство працівника правоохоронного

органу під час виконання ним службового обов'язку, огляд місця події проводиться починаючи від трупа. Перш за все слідчий та судово-медичний експерт повинні переконатися, що потерпілий дійсно мертвий. Судово-медичний експерт, допомагає слідчому в здійсненні огляду, зосереджуючи свою увагу на огляді трупа. Проте це не означає, що огляд трупа здійснюється тільки судово-медичним експертом, слідчий бере в ньому найактивнішу участь. Огляд трупа здійснюється в певній послідовності. Саме у такій послідовності фіксуються в протоколі його результати. При огляді трупа в протоколі слідчого зазначаються:

- а) загальні дані (зріст, вік, стать, поза, положення);
- б) одяг (його стан, ознаки, наявність слідів впливу знаряддя вбивства);
- в) будова тіла, колір шкіри, особливі прикмети;
- г) ушкодження, що є на тілі (розмір, форма, місце розташування);
- д) посмертні явища (температура, задубіння, трупні плями, гнильні зміни);
- е) забруднення на трупі.

Варто зазначити, що після здійснення вищезазначеного у трупа обов'язково розтискаються та оглядаються долоні, беруться зіскрібки з-під нігтів, зразки бруду з взуття, а також ретельно оглядається одяг трупа, при цьому досліджуються кишені, комірки, вилоги, складки одягу з метою виявлення різних дрібних предметів (у випадку якщо труп одягнений). Також у трупа знімаються контрольні відбитки пальців обох рук (у випадку якщо труп не піддавався прижиттєвому або посмертному розчленуванню або відрізанню кінцівок). Відібрання контрольних відбитків пальців у трупа також є дуже важливим у випадку декапітації, та інших випадках, коли є неможливим встановити особу потерпілого. Поряд із цим, в ході огляду вживаються необхідні заходи для збереження мікрочастинок, з цією метою одяг трупа, стру-

шуючи складають у поліетиленові пакети (що не були у вжитку), або спеціальні промарковані пакети для відібрання експертних зразків, і таким чином доставляють до експертної установи для здійснення в подальшому дослідження. Велике значення має огляд ложа трупа, тобто місця його виявлення. Тут можуть бути виявлені документи, предмети, загублені злочинцем, знаряддя вбивства та інші сліди, що мають значення для з'ясування характеру вчиненого злочину. В ході огляду місця події внаслідок аналізу виявленого слідчий у процесі моделювання картини злочину може виявити негативні обставини, що можуть суперечити даним про природний розвиток подій. Зокрема, це може бути посмертний характер странгуляційної борозни при заяві про самогубство потерпілого, відсутність крові при чималій кількості ножових поранень тощо, що були зроблені злочинцем задля того аби направити слідчого хибним шляхом при розслідуванні даного злочину.

Також в ході здійснення огляду місця події окрім судово-медичного експерта слідчим може залучатися експерт-криміналіст, який разом із слідчим окрім трупа ретельно досліджує приміщення або ділянку місцевості, де він був виявлений, а також усі предмети та сліди, що знаходяться в цьому приміщенні або на ділянці. У деяких випадках, задля встановлення невидимих слідів у приміщенні де було вчинено вбивство працівника правоохоронного органу, після закінчення всіх можливих способів поверхневого огляду місця події, експертом криміналістом може використовуватися обробка поверхонь приміщення нінгідридом, задля подальшого фіксування проявлених слідів за допомогою фото- та відео техніки, а також у випадку зачищення злочинцем місця вчинення злочину може застосовуватися лампа з ультрафіолетовим випромінюванням задля знайдення затертих слідів крові або інших біо-

логічних відлілень людини. Поряд із цим виявляється і фіксується чи були замкнені вікна та двері як зсередини так і ззовні, чи наявні або відсутні сліди насильницького проникнення у приміщення (сліди злому, вибитих шибок, вікон тощо).

Важливим аспектом під час здійснення огляду місця події та трупа є здійснення слідчим або експертом-криміналістом фото- та відеофіксації. Так, відповідно до ч.7 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. [2]

За загальними правилами криміналістичної техніки, до фотографічної фіксації місця події висуваються такі вимоги: 1) порядок фотозйомки та процедури огляду місця події є взаємопов'язаними; 2) фотозйомка повинна передувати іншим методам фіксації; 3) засоби і методи фотозйомки обираються залежно від ситуації огляду, для забезпечення повноти, всебічності й точності фіксації; 4) сукупність фотознімків (орієнтуючих, оглядових, вузлових та детальних) повинна давати повне та чітке уявлення про обстановку злочину, його сліди та деталі; 5) до внесення якихось змін в обстановку необхідно сфотографувати загальний вигляд місця події та взаємне розташування об'єктів; окремі сліди і предмети спочатку фотографуються в тому вигляді, в якому вони були виявлені. При здійсненні фотофіксації трупа, його спочатку фотографують на тлі доволілишніх предметів, потім здійснюють оглядову і вузлову зйомку. Пошкодження й особливі прикмети (рани, синці, плями, шрами, татування

тощо) слід фотографувати за правилами виміральної зйомки, обов'язково фіксувати надалі на кольорові фотоматеріали. [3]

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що при потраплянні на місце вчинення вбивства працівника правоохоронного органу слідчий ставить перед собою ряд складних розумових задач, які необхідно вирішити якомога швидше, при цьому керуючись власною формальною логікою та так званним рефлексивним мисленням. До того ж слідчий може стикнутися із певними моральними та психологічними труднощами, оскільки йому необхідно проводити розслідування вбивства співробітника власного відомства, тобто свого колеги. Однак, незважаючи на будь-які труднощі, слідчий повинен без будь-яких зволікань провести огляд місця події та трупа, зібрати всі наявні та необхідні на його думку речові докази та зафіксувати сліди та невідкладно вибудувувати подальший план розслідування та слідчі версії для затримання злочинця «по гарячих слідах», оскільки як вже вище зазначалося будь-яке зволікання або допущення помилок на найважливішому початковому етапі розслідування можуть направити слідство хибним шляхом і коштувати додаткових людських втрат, оскільки злочинець, який пішов на вбивство працівника правоохоронного органу дуже рідко є вбивцею-початківцем, і тому несе дуже велику суспільну небезпеку соціуму, що в подальшому може призвести до появи нових жертв, яких можна уникнути у випадку грамотної та злагодженої роботи слідчого, спеціалістів та оперативних підрозділів.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а статтею 27 Конституції України кожній людині гарантується невід'ємне право на

життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Також у вищевказаній статті зазначено, що обов'язок держави – захищати життя людини. Важливу роль в захисті людини, її прав та свобод від протиправних і, зокрема, насильницьких посягань належить органам внутрішніх справ.

Проте, останнім часом досить часто відбувається зовсім протилежна ситуація, коли працівники органів внутрішніх справ (службовці органів правопорядку і кримінальної юстиції), самі стають потерпілими від насильницьких злочинів. Пояснення цьому досить просте і очевидне. Кримінологічні дослідження жертв насильницьких злочинів підтверджують, що центральним і основним фактором, які призводять до вчинення злочинів проти особи, що є працівником правоохоронного органу, є безпосередній контакт такої групи осіб із представниками кримінального світу. Дане твердження є досить слушним у відношенні 70% випадків, із чого випливає висновок про підвищення віктимізації працівника правоохоронного органу за умови її взаємодії, спілкування із злочинцями.

Стаття присвячена розгляду та вивченню тактичних особливостей проведення огляду місця події та огляду трупа під час розслідування умисних вбивств працівників правоохоронного органу вчинених у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків. Досліджено процесуальні та практичні прийоми проведення такої слідчої (розшукової) дії як огляд місця події та огляд трупа у специфічній категорії справ – умисне вбивство працівника правоохоронного органу.

Проаналізовано вимоги до проведення вищезазначених слідчих (розшукових) дій для тактично правильної їх реалізації. Позначено роль судово-медичного експерта та

експерта-криміналіста при проведенні огляду місця події та огляду трупа у цій категорії злочинів. Відкрито загальні та спеціальні методи та принципи роботи слідчого при проведенні розглянутих у статті слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: вбивство, розслідування, огляд місця події, труп, правоохоронець, слідча (розшукова) дія, судово-медичний експерт, експерт-криміналіст.

Chernov O. Tactical features of examination of the scene of the incident and corpse during the investigation of intentional murders of law enforcement officers committed in connection with their performance of their duties

According to Article 3 of the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honor and dignity are recognized as the highest social value in Ukraine, and Article 27 of the Constitution of Ukraine guarantees everyone the inalienable right to life, no one can be arbitrarily deprived of life. Also, in the above article it is stated that the duty of the state is to protect human life. Internal affairs bodies play an important role in protecting people, their rights and freedoms from illegal and, first of all, violent encroachments.

However, recently quite often the opposite situation occurs, when employees of internal affairs bodies (law enforcement and criminal justice officials) themselves become victims of violent crimes. The explanation for this is quite simple and obvious. Criminological studies of victims of violent crimes confirm that the central and main factor leading to the commission of a crime against a person who is a law enforcement officer is the direct contact of such a group of persons with representatives of the criminal world. This statement is quite correct in relation to 70%

of cases, from which follows the conclusion that the victimization of a law enforcement officer increases, provided she interacts and communicates with criminals.

The article is devoted to the consideration and study of the tactical features of the inspection of the scene and the examination of the corpse during the investigation of intentional murders of law enforcement officers committed in connection with their official duties. The procedural and practical methods of conducting such an investigative (search) action as inspection of the scene and examination of a corpse in a specific category of cases – intentional murder of a law enforcement officer. The requirements for conducting the above-mentioned investigative (search) actions for tactically correct their implementation are analysed. The role of a forensic medical expert and a forensic expert during the examination of the scene and the examination of the corpse in this category of crimes is indicated. The general and special methods and principles of the investigator's work during the investigative (search) actions considered in the article are revealed.

Key words: murder, investigation, inspection of the scene, corpse, law enforcement officer, investigative (detective) action, forensic medical expert, forensic expert.

Література

1. Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика : підруч. для юрид. вузів і ф-тів / Л.Ю. Ароцкер, О.Н. Колесніченко, Г.А. Матусовський, В.П. Колмаков та ін.; за ред. В.П. Колмакова. Київ: Вищ. шк., 1973. 296 с.
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651 – VI. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
3. Криміналістика: підручник / за ред. В.В. Тищенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 556 с.